

الله الرحمن الرحيم

تمامی حقوق این اثر متعلق به دانشکده علوم قرآنی قم می باشد.

كلية علوم القرآن

رسالة لنيل درجة الماجستير

عنوان الرسالة

تفسير سورة المحشر في مكتب أهل البيت (ع)

الاستاذ المشرف

حجة الاسلام والمسلمين السيد محمد علي ايازي

الاستاذ المساعد

حجة الاسلام والمسلمين الشيخ محمد كاظم رحمان ستايش

الطالب

حسين خانجوس

موعد المناقشة

الشتاء ١٣٨٧ هـ.ش

چکیده:

پیامبر(ص) و اهل بیت(ع)، آگاه‌ترین افراد به معنای کلام الهی هستند. بنابراین، صحیح‌ترین تفسیر از قرآن کریم تفسیری است که از زبان آنها بیان شود. این تفسیر به شکل روایات تفسیری در اختیار ما قرار گرفته است؛ روایاتی که در پی تبیین معنای آیات قرآن هستند. برخی از این روایات، بصورت خاص و مستقیم ناظر به آیه‌ای هستند و برخی دیگر در ذیل آیه خاص وارد نشده بلکه مرتبط با آن آیه هستند. روایاتی که ناظر به آیه خاصی هستند، در پی بیان مصداق، تفسیر آیه، شأن نزول، قرائت و ... هستند. برخی روایات ائمه(ص) سبب نزول آیه را بازگو می‌کنند؛ برخی دیگر، شیوه صحیح قرائت آیه را بیان می‌کنند. دسته دیگری از روایات، مصداقی را برای آیه ارائه می‌نمایند و دسته‌ای دیگر نیز معنای آیه را تشریح می‌نمایند. در این پژوهش کوشیده‌ایم با استناد به روایات خاص و عام و بهره‌گیری از آراء مفسران و ادیبان، تفسیری روان از آیات را ارائه دهیم.

سوره مبارکه حشر پنجاه و نهمین سوره قرآن است. در یک تقسیم بندی می‌توان سوره را به دو بخش تقسیم کرد. در بخش اول که شامل آیات ۱ تا ۱۷ می‌باشد، مباحثی اجتماعی مطرح شده است. در این بخش، ماجرای یهود بنی‌النضیر و نقض عهد و پیمان‌شکنی آنها بازگو شده است. مسأله فیء، عدالت اقتصادی، نداشتن حسادت و کینه‌ورزی، ایثار، آموزش طلبی، نفاق و دورویی و فریب‌کاری از جمله مسائلی است که در این بخش تبیین شده است. اهل بیت(ع) در روایات خود بخوبی این موضوعات را تبیین نموده‌اند.

در بخش دوم که مشتمل بر آیات ۱۸ تا ۲۴ می‌باشد، مباحثی اعتقادی مطرح شده است. در این بخش نیز به مسائلی همچون، تقوا، آینده‌نگری و عاقبت‌اندیشی، عدم فراموشی خداوند، عظمت قرآن مجید و نامهای مبارک خداوند (اسماء الله الحسنى) اشاره شده است. اهل بیت(ع) در این بخش از سوره نیز بخوبی موضوعات مطرح شده در سوره را تبیین و تشریح نموده‌اند.

واژگان تحقیق این پژوهش عبارتند از:

تفسیر اثری، روایات تفسیری اهل بیت(ع)، سوره حشر، منافقان و اهل الکتاب.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۱	بیان مسأله:
۲	اهمیت و فایده موضوع:
۳	سابقه پژوهش:
۳	روش پژوهش:
۴	سوال اصلی پژوهش:
۴	سوالات فرعی پژوهش:
۴	فرضیه های پژوهش:
۵	پیش فرضهای پژوهش:
۵	اهداف پژوهش:
۵	جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش:
۶	نتایج علمی و عملی پژوهش:
۶	منبع پژوهش:

فصل اول:

۹	کلیات و مفاهیم
۱۰	مقدمه:
۱۰	۱ - گفتار اول: تعاریف
۱۰	۱ - ۱ - تفسیر
۱۰	تعریف لغوی:
۱۱	تعریف اصطلاحی:
۱۱	۱ - ۲ - اثر
۱۱	تعریف لغوی:
۱۲	تعریف اصطلاحی:
۱۳	۱ - ۳ - تفسیر اثری
۱۴	۱ - ۴ - روایات تفسیری
۱۶	۲ - گفتار دوم: جایگاه روایات تفسیری
۱۶	۲ - ۱ - جایگاه روایات تفسیری پیامبر اکرم(ص)
۲۰	۲ - ۲ - جایگاه روایات تفسیری معصومان(ع)
۲۱	آیه ذکر:

آیه تطهیر:	۲۲
حدیث ثقلین:	۲۳
۲ - ۳ - جایگاه روایات تفسیری صحابه:	۲۶
۳ - گفتار سوم: مبانی تفسیر اهل بیت (ع)	۲۸
۳ - ۱ بهره گیری از عقل و قواعد آن	۲۸
۳ - ۲ تبیین قرآن بوسیله پیامبر (ص) و خاندان او	۲۸
۳ - ۳ - جاودانه بودن قرآن	۲۹
۴ - گفتار چهارم: روش تفسیر اهل بیت (ع)	۲۹
۵ - گفتار پنجم: نگاهی کلی به سوره حشر	۳۱
۶ - گفتار ششم: ثواب تلاوت سوره حشر و فضیلت‌های آن	۳۱
جمع بندی فصل:	۳۵

فصل دوم:

مباحث اجتماعی سوره حشر	۳۸
مقدمه:	۳۹
تفسیر اجتماعی:	۳۹
آیه ۱:	۴۱
تبیین لغوی:	۴۱
تبیین ادبی:	۴۵
سبح	۴۵
الف- متعلق تسبیح	۴۵
ب- اقسام تسبیح	۴۶
تفسیر آیه:	۴۷
مستندات تفسیری:	۵۱
تحلیل روایی:	۵۳
پیامهای فراز:	۵۴
آیه ۲:	۵۴
تبیین لغوی:	۵۵
تبیین ادبی:	۵۶
فضا شناسی نزول آیه:	۵۷
نتیجه:	۶۰

۶۰	نکته ای پیرامون ترور و قتل ناآگاهانه:
۶۱	تفسیر آیه:
۶۳	نکته ای پیرامون تبعید و کوچ دادن اجباری:
۶۴	نکته ای پیرامون عبرت گرفتن:
۶۶	مستندات تفسیری:
۷۲	اهمیت عبرت از گذشتگان
۷۲	عبرت در روایات
۷۲	الف- درس گرفتن از عبرتها
۷۴	تحلیل روایی:
۷۵	ب- هشدار دهندگی عبرت
۷۶	تحلیل روایی:
۷۶	ج- عوامل عبرت آموز
۷۷	تحلیل روایی:
۷۸	د- ثمره عبرت گرفتن
۷۹	تحلیل روایی:
۷۹	پیامهای فراز:
۸۱	آیه ۳:
۸۱	تبیین لغوی:
۸۱	تبیین ادبی:
۸۲	تفسیر:
۸۲	گفتاری درباره عبارت «كَتَبَ اللَّهُ»
۸۴	عذاب در روایات:
۸۵	تحلیل روایی:
۸۵	پیامهای فراز:
۸۶	آیه ۴:
۸۶	تبیین لغوی:
۸۶	تبیین ادبی:
۸۷	تفسیر:
۸۸	عقاب در روایات:
۹۱	تحلیل روایی:
۹۱	پیامهای فراز:

آیه ۵:	۹۲
تبیین لغوی:	۹۲
تبیین ادبی:	۹۲
تفسیر:	۹۲
مستندات تفسیری:	۹۴
تحلیل روایی:	۹۴
پیامهای فراز:	۹۵
آیه ۶:	۹۶
تبیین لغوی:	۹۶
تبیین ادبی:	۹۶
تفسیر:	۹۷
مستندات تفسیری:	۹۸
تحلیل روایی:	۱۰۶
پیامهای فراز:	۱۰۶
آیه ۷:	۱۰۸
تبیین لغوی:	۱۰۸
تبیین ادبی:	۱۰۸
شان نزول:	۱۰۹
تفسیر:	۱۱۰
مستندات تفسیری:	۱۱۴
تحلیل روایی:	۱۳۶
پیامهای فراز:	۱۳۷
آیه ۸:	۱۳۹
تبیین ادبی:	۱۳۹
تفسیر آیه:	۱۳۹
پیامهای فراز:	۱۴۱
آیه ۹:	۱۴۲
تبیین لغوی:	۱۴۲
تبیین ادبی:	۱۴۳
فضا شناسی نزول آیه:	۱۴۳
تفسیر:	۱۴۷
مستندات تفسیری:	۱۵۰

- تحلیل روایی: ۱۷۰
- مطلبی پیرامون ایثار و ارتباط آن با آیه: ۱۷۰
- ایثار در روایات: ۱۷۱
- تشویق به ایثار ۱۷۱
- ارزش ایثار ۱۷۲
- الف. بالاترین مراتب ایمان ۱۷۲
- ب - عالی ترین خصلت اخلاقی ۱۷۲
- ج - بالاترین نیکوکاری ۱۷۲
- د - بالاترین بزرگواری ۱۷۳
- هـ - خوی نیکان ۱۷۳
- و- زیور زهد ۱۷۴
- ز- بهترین انتخاب ۱۷۴
- ح - برترین عبادت ۱۷۴
- ط - برترین سخاوت ۱۷۴
- ی - نشانه صداقت دوست ۱۷۴
- برکات ایثار ۱۷۵
- الف - رستگاری ۱۷۵
- ب - بندگی آزادگان ۱۷۵
- ج - ایثار متقابل ۱۷۶
- د - آموزش ۱۷۶
- هـ - شفاعت ۱۷۶
- و - رسیدن به مقام اعرافیان ۱۷۷
- ارزش ایثارگران ۱۷۸
- تحلیل روایی: ۱۷۹
- پیامهای فراز: ۱۸۰
- آیه ۱۰:** ۱۸۲
- تبیین لغوی: ۱۸۲
- تبیین ادبی: ۱۸۲
- تفسیر: ۱۸۳
- مستندات تفسیری: ۱۸۴
- تحلیل روایی: ۱۸۶
- مطلبی پیرامون طلب آموزش و کینه و ارتباط آن دو با آیه: ۱۸۷

۱۸۷	استغفار و طلب آمرزش از خدا در روایات:
۱۹۰	تحلیل روایی:
۱۹۰	حقد و کینه در روایات:
۱۹۲	تحلیل روایی:
۱۹۲	پیامهای فراز:
۱۹۳	آیه ۱۱:
۱۹۳	تبیین لغوی:
۱۹۳	تبیین ادبی:
۱۹۴	تفسیر:
۱۹۵	مطلبی پیرامون نفاق در صدر اسلام و ارتباط آن با آیه:
۱۹۶	نفاق در روایات:
۱۹۶	نفاق
۱۹۶	نفاق، ننگ اخلاق است
۱۹۷	علت نفاق
۱۹۷	صفت منافق
۱۹۸	علائم نفاق
۱۹۹	ویژگی های منافقان
۱۹۹	آشکارترین منافق
۱۹۹	پرهیز از منافق زبان باز
۲۰۰	نکوهش شخص دو زبان
۲۰۱	چگونگی محشور شدن منافقان و فرجام آنها
۲۰۲	خصلت هایی که در وجود منافقان جمع نمی شوند
۲۰۲	عوامل از بین برنده نفاق
۲۰۳	تحلیل روایی:
۲۰۴	پیامهای فراز:
۲۰۵	آیه ۱۲:
۲۰۵	تفسیر:
۲۰۶	پیامهای فراز:
۲۰۷	آیه ۱۳:
۲۰۷	تبیین لغوی:
۲۰۷	تبیین ادبی:
۲۰۷	تفسیر:

پیامهای فراز:	۲۰۸
آیه ۱۴:	۲۰۹
تبیین لغوی:	۲۰۹
تفسیر:	۲۰۹
پیامهای فراز:	۲۱۰
آیه ۱۵:	۲۱۱
تبیین لغوی:	۲۱۱
تفسیر:	۲۱۱
پیامهای فراز:	۲۱۲
آیه ۱۶:	۲۱۳
تبیین لغوی و ادبی:	۲۱۳
تفسیر:	۲۱۳
مستندات تفسیری:	۲۱۵
تحلیل روایی:	۲۱۶
پیامهای فراز:	۲۱۷
آیه ۱۷:	۲۱۸
تفسیر:	۲۱۸
پیامهای فراز:	۲۱۸
جمع بندی فصل:	۲۱۸

فصل سوم:

مباحث اعتقادی سوره حشر	۲۲۳
مقدمه:	۲۲۴
فلسفه این نامگذاری ها چیست؟	۲۲۴
این نامها در قرآن چگونه آمده اند؟	۲۲۵
مقصود از اسماء حسنی چیست؟	۲۲۵
روش قرآن در بیان این نامها و صفات چیست؟	۲۲۵
آیه ۱۸:	۲۲۶
تفسیر:	۲۲۶
مستندات تفسیری:	۲۲۹
تحلیل روایی:	۲۳۰

۲۳۱	پیامهای فراز:
۲۳۲	آیه ۱۹:
۲۳۲	تفسیر:
۲۳۲	بیان رابطه بین فراموش کردن خدا و فراموش کردن خود:
۲۳۴	مستندات تفسیری:
۲۳۵	تحلیل روایی:
۲۳۵	پیامهای فراز:
۲۳۷	آیه ۲۰:
۲۳۷	تبیین لغوی:
۲۳۷	تفسیر:
۲۳۸	مستندات تفسیری:
۲۴۳	تحلیل روایی:
۲۴۴	پیامهای فراز:
۲۴۵	آیه ۲۱:
۲۴۵	تبیین لغوی:
۲۴۵	تبیین ادبی:
۲۴۵	تفسیر:
۲۴۷	مستندات تفسیری:
۲۵۰	تحلیل روایی:
۲۵۰	پیامهای فراز:
۲۵۲	آیه ۲۲:
۲۵۲	تبیین لغوی:
۲۵۲	تبیین ادبی:
۲۵۶	تفسیر آیه:
۲۵۸	مستندات تفسیری:
۲۵۹	تحلیل روایی:
۲۵۹	پیامهای فراز:
۲۶۰	آیه ۲۳:
۲۶۰	تفسیر:
۲۶۷	مستندات تفسیری:
۲۷۱	تحلیل روایی:
۲۷۱	پیامهای فراز:

آیه ۲۴:.....	۲۷۳
تفسیر:.....	۲۷۳
مستندات تفسیری:.....	۲۷۵
تحلیل روایی:.....	۲۸۳
پیامهای فراز:.....	۲۸۴
جمع بندی فصل:.....	۲۸۵
نتایج:.....	۲۸۶
پیشنهادات:.....	۲۸۷
فهرست منابع و مآخذ:.....	۲۸۹
نمودار آماری تعداد روایات تفسیری سوره حشر:.....	۲۹۵
الملخص:.....	۲۹۶

Abstract

مقدمه

قرآن کریم، برترین و والاترین معجزه نبی مکرم اسلام (ص) است. این کتاب، کتابی است که برای هدایت بشر نازل شده است. پیامبر اکرم (ص) از همان نخستین روزهای نزول آیات وحی به تعلیم و تبیین آیات آن پرداخت. ایشان قرآن را به اصحاب خود تعلیم می‌دادند و آنان را تشویق می‌نمودند تا به دیگران نیز بیاموزند. پس از پیامبر (ص)، اهل بیت (ع) و خاندان ایشان این مهم را عهده‌دار شدند، چرا که آنها داناترین افراد به فهم قرآن بودند و تفسیری که از زبان آنها بیان می‌شد، صحیح‌ترین تفسیر از قرآن کریم بود.

بر این اساس، مفسران گران‌قدر، مجموعه روایات صادره از ائمه (ع) را گردآوری نموده و آنها را در قالب مجموعه‌هایی نظم و سامان دادند و بدین طریق، تفاسیر اثری شکل گرفت؛ تفاسیری که اساس آنها را کلام ائمه معصومان (ع) بنیان می‌نهد. اما این تفاسیر، آسیب‌هایی نیز داشتند که در زیر به چند مورد از آنها اشاره می‌شود:

۱- کتابهای تفسیر اثری موجود تنها روایات صادره از ائمه معصومان (ع) در ذیل هر آیه را نقل کرده‌اند و تفسیری مبتنی بر آن روایات را ارائه نداده‌اند. آنها فقط ذیل هر آیه روایات مربوط به آن آیه که شامل سند و متن روایت بود را به ترتیب گزارش می‌نمودند.

۲- برخی از تفاسیر اولیه همچون فرات و عیاشی تنها به روایات ناظر به آیه که عبارتی از آن آیه در آنها بکار رفته، اکتفا نموده و روایات هم موضوع را در مجموعه‌های خود گردآوری ننموده‌اند؛ روایاتی که در ذیل آن آیه خاص بیان نشده اما می‌توانند در شرح و بسط مفهوم موضوع خاص آن آیه کمک شایانی کنند.

بیان مسأله:

اهلبیت (ع) در موقعیت‌های مختلف به تفسیر و تبیین قرآن کریم پرداخته‌اند. عالمان از دیرباز کوشیدند تا این گهرهای ناب معارف قرآنی را در مجموعه‌هایی گردآورند و بدین ترتیب، تفاسیر اثری بر پایه کلام معصومان (ع) شکل گرفت و گسترش یافت.

تفسیر اثری در مکتب شیعی عبارت است از تفسیر و تبیین آیات الهی با استعانت از روایات

پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع).

حشر در اصل به معنای حرکت دادن جمعیت و خارج ساختن آنها از قرارگاهشان به سوی جنگ و مانند آن است و منظور از آن در اینجا اجتماع و حرکت مسلمانان از مدینه به سوی قلعه‌های یهود و یا اجتماع یهود برای مبارزه با مسلمین است.

سوره حشر بعد عقایدی و تاریخی دارد. این سوره پنجاه و نهمین سوره قرآن کریم است. محتوای این سوره از دو بخش تشکیل شده است:

۱- بخش اول آیاتی است که خطاب به کفار و یهودیان در رابطه با مسأله وضعیت آینده آنهاست.

۲- بخش دوم که از آیه ۱۸ شروع می‌شود؛ در این بخش، بحث اهل بیت(ع) بیشتر شکل می‌گیرد.

در این پژوهش سعی بر این است تا بر اساس روایات تفسیری موجود در تفسیر مآثور سوره حشر و همچنین روایات دیگر مرتبط با موضوع آیه که در منابع حدیثی یافت می‌شوند، به فهم آیه نائل آییم و تفسیر روایی از آیات را ارائه نماییم.

اهمیت و فایده موضوع:

بدون تردید برترین تفسیر، تفسیر اهل بیت(ع) از قرآن است. چرا که وارثان پیامبر(ص)، شناخته‌ترین و داناترین افراد به معنای ظاهری و باطنی قرآن هستند.

بیشتر کتابهای تفسیر روایی شیعه و اهل سنت، تنها به ذکر روایات خاصّ مربوط به آن سوره اکتفا نموده‌اند. برخی اوقات این روایات نیز به لحاظ متنی یا سندی دارای اشکال است.

اما هیچ‌یک از این مفسران با استفاده از این روایات خاصّ معتبر و دیگر روایات عام مرتبط با موضوع این سوره به ارائه نثر تفسیری منطبق بر روش تفسیری اهل بیت(ع) نپرداخته‌اند. در این پژوهش، با استفاده از این روایات، متنی تفسیری منطبق با اصول تفسیری اهل بیت(ع) ارائه نموده‌ایم. یعنی روایات صادره از ائمه(ع) را مورد تحلیل و بررسی قرار داده و با استفاده از آن تحلیلها، به تفسیر آیه پرداخته‌ایم.

سابقه پژوهش:

در خصوص تفسیر سوره حشر، تک‌نگاری‌هایی نوشته شده است که از جمله آنها می‌توان به این کتابها اشاره نمود:

- ۱- پیرامون سوره حشر از حسن مصطفوی؛
 - ۲- ترجمه تصویری و تفسیری از سوره‌های حشر، تکویر، فجر، حاقه و نصر از عبدالکریم بی‌آزار شیرازی؛
 - ۳- برداشتی از سوره حشر از عباس فرح بخش؛
 - ۴- تفسیر سوره الحشر از حسن فرید گلپایگانی؛
 - ۵- شرح منظوم تفسیر سوره ق و حشر از جواد نوربخش کرمانی.
- اما هیچ‌یک از این تفاسیر، تفسیر بر پایه روایات پیامبر(ص) و اهل‌بیت(ع) نبودند؛ در بین تفاسیر کامل قرآن، تفسیر قمی و تفسیر صافی تا حدودی سعی در گام‌گازدن به این وادی را داشته‌اند. تفسیر ابن‌کثیر در اهل سنت نیز تا حدودی به این شیوه پرداخته است. تفسیر اطیب البیان هم تا حدودی این حالت را داراست.
- اما به شیوه کامل و جامع که مد نظر ماست، در خصوص این سوره یافت نمی‌شود. یعنی تفسیری از این سوره که مبنا را روایات پیامبر(ص) و اهل‌بیت(ع) قرار داده باشد و به تحلیل آن روایات پرداخته باشد، وجود ندارد.

روش پژوهش:

با توجه به نکات فوق، تصمیم گرفته شد تا بر پایه آن روایات، نثری در تفسیر و تبیین معنا و مفهوم آیات نوشته شود. اما در این میان، ۳ مشکل وجود داشت:

- ۱- تمامی روایات بصورت کامل به دست ما نرسیده است؛
- ۲- تمامی آیات قرآن، دارای روایات تفسیری نیستند؛
- ۳- با توجه به اینکه معنای بسیاری از واژگان کلام وحی بر مردم عرب زبان آن دوره واضح و

روشن بود، معصومان(ع) آن واژگان را معنا نکردند.

با توجه به این سه نکته می‌توان فهمید که تفسیری که تنها مبتنی بر همین روایات تفسیری موجود باشد، تفسیری دقیق و کامل نخواهد بود. بر این اساس سعی نمودیم با محوریت روایات تفسیری معصومان(ع)، با مراجعه به نظرات مفسران و بهره‌گیری از کتابهای لغوی جهت تبیین مفهوم واژگان و استفاده از دیگر روایات هم موضوع با آیه، تفسیری جامع‌تر ارائه دهیم. واضح است که با این شیوه، تفسیر ارائه شده از تعریف اصطلاحی تفسیر اثری فراتر خواهد رفت.

سوال اصلی پژوهش:

اهلبیت(ع) سوره حشر را چگونه و با چه روشی تفسیر کرده‌اند؟

سوالات فرعی پژوهش:

- ۱- این سوره دارای چه ویژگی‌هایی است و بر چه محورها و موضوعاتی تأکید کرده است؟
- ۲- در روایات اهل‌بیت(ع) به چه جنبه‌هایی از موضوع (عام و خاص) توجه شده و چه ویژگی‌ها و امتیازاتی بیان شده است؟
- ۳- مفسران درباره موضوعات این سوره به چه نکاتی و مسائلی توجه کرده‌اند؟

فرضیه‌های پژوهش:

- ۱- این سوره پنجاه و نهمین سوره قرآن و مدنی است. حشر به معنای بیرون کردن جمعیتی به اجبار از مکانی است. در این سوره به محورهای همچون ماجرای درگیری مسلمانان با یهودیان پیمان شکن مدینه، ماجرای منافقان مدینه و صفات جمال و جلال الهی اشاره شده است.
- ۲- در روایات اهل‌بیت(ع) به موضوعاتی همچون شأن نزول سوره، عهدشکنی بنی‌النضیر، غنائم بنی‌النضیر، اطاعت از پیامبر(ص)، بخل، غیبت، محاسبه نفس و ... اشاره شده است.
- ۳- مفسران در تفسیر این سوره نکاتی همچون تسبیح عمومی موجودات در برابر خداوند،

نقض پیمان یهودیان بنی النضیر با مسلمانان، غنیمت بنی النضیر، روز جزاء و اسماء الحسنی را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند.

پیش فرض‌های پژوهش:

- ۱- اهل‌بیت(ع) جهت‌گیری و روش تفسیری خاصی از قرآن دارند که با دیگران متمایز است.
- ۲- برای تمامی موضوعات سوره حشر به طور خاصّ روایتی از اهل‌بیت(ع) نقل نشده است.
- ۳- می‌توان از دیگر روایات عام مرتبط با موضوع سوره حشر جهت تفسیر سوره بهره برد.

اهداف پژوهش:

بدون شک، صحیح‌ترین و خالص‌ترین تفسیر از آیات قرآن تفسیری است که در کلام معصومان(ع) تجلّی می‌کند. پیامبر اکرم(ص) داناترین فرد به قرآن هستند. پس از ایشان، مراجعه به روایات اهل‌بیت آن حضرت در خصوص تفسیر و تبیین معنای ظاهری و باطنی آیات، ضرورتی انکار ناپذیر است. از اهداف این پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- ۱- ارائه تفسیری مبتنی بر روایات اهل‌بیت(ع) از سوره حشر.
- ۲- تأکید و یا اهمیت‌بخشی به نقشی که روایات در فهم و تفسیر آیات می‌توانند ایفا کنند.
- ۳- تبیین مراد آیات از طریق روایات اهل‌بیت(ع).
- ۴- تبیین عملی (نمونه‌ای) روش تفسیری اهل‌بیت(ع).
- ۵- آگاهی نوین در زمینه تفسیر روایی شیعه.

جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش:

نویسندگان از اهل سنت و شیعه کتابهایی را در خصوص تفسیر سوره حشر به طور خاصّ به رشته تحریر در آورده‌اند. از جمله این کتابها می‌توان به کتابی پیرامون سوره حشر از حسن مصطفوی و تفسیر سوره الحشر از حسن فرید گلپایگانی اشاره نمود. کتب تفاسیر اثری نیز صرفاً شامل احادیث تفسیری است و بر اساس روایات موجود به ارائه تفسیری روایی و انعکاس پیام-

های آیه نپرداخته‌اند. اما ما در این پژوهش سعی داریم بر اساس روایات تفسیری موجود در تفسیر مآثور (و همچنین روایات دیگر مرتبط با موضوع آیه که در منابع حدیثی یافت می‌شود) به فهم آیه نائل آمده و تفسیر روایی را با جهت‌گیری و روش تفسیری اهل بیت(ع) از آیات ارائه نماییم و به صورت متمایز نشان دهیم که چگونه آنان در مقام تفسیر و تبیین آیات، مطالبی عرض کرده‌اند که در آفاق گستره و ژرفایی متمایز است.

نتایج علمی و عملی پژوهش:

اثبات و عینیت بخشیدن به تفسیر مبتنی بر آموزه‌های اهل بیت(ع) و در راستای جامه عمل پوشیدن به کلام هدایت بخش خداوند سبحان.

منبع پژوهش:

در این پژوهش سعی شده حتی الامکان از منابع شیعی استفاده شود؛ اما در برخی موارد اندک و محدود، از منابع اهل سنت نیز بهره گرفته‌ایم.

لازم به ذکر است جهت استخراج روایات هم‌موضوع با آیه از دو نرم افزار جامع الأحادیث و میزان الحکمه استفاده شده است. در آدرس‌دهی روایات نیز منبع اصلی ذکر شده است. همچنین در بحث تفسیر آیات، از نرم افزار جامع تفاسیر نور بهره بسیاری گرفتیم.

در این تحقیق، در تفسیر هر آیه، محورهای زیر پیگیری می‌شود:

۱- آیه و ترجمه آن: در ترجمه آیات، از ترجمه استاد محمد مهدی فولادوند استفاده شده است.

۲- تبیین لغوی: در تبیین لغوی، معنای لغوی واژگان دشوار آیه بیان شده است.

بدین منظور از کتابهایی همچون العین، لسان العرب، مصباح المنیر، مفردات راغب، مجمع البحرین و ... بهره بردیم.

۳- تبیین ادبی: در تبیین ادبی، معنای ادبی و اصطلاحی واژگان آیه توضیح داده شده است. برخی ترکیبها نیز ضمن این بخش قرار گرفته‌اند. نسبت مباحث ادبی با روایات نشان دادن

این است که:

الف- آیا این مطالب، بدون روایات، قابل فهمند یا خیر؟

ب- نسبت بین این روایات و مباحث ادبی چیست؟

ج- اقوال مفسرین تا چه اندازه تحت تأثیر روایات قرار گرفته‌اند؟

در این بخش از تحقیق از کتاب «التحقیق فی کلمات القرآن» و «مجمع البیان» استفاده نموده‌ایم.

۴- فضاشناسی نزول: در برخی آیات سوره که دارای شأن نزول خاصی بودند، این بخش به تفسیر آیه اضافه شده است.

۵- تفسیر آیه: در تفسیر آیه با توجه به روایات صادره از ائمه معصومان (ع) نثری تفسیری را ارائه داده‌ایم. همچنین در این بین از آراء و نظرات مفسران نیز بهره جسته‌ایم. بدین منظور، پنج کتاب تفسیری را اصل قرار داده و از آنها در تفسیر آیه کمک گرفته‌ایم. این کتابها عبارتند از: «التبیان، مجمع البیان، تفسیر لاهیجی، نور الثقلین، البرهان، الصافی، کنز الدقائق و بحر الغرائب و تفسیر المیزان».

در برخی موارد از منابع دیگر تفسیری نیز استفاده نموده‌ایم؛ تفاسیر فی ظلال القرآن، من وحی القرآن، جوامع الجامع، الأمثل و ... از این جمله‌اند.

۶- مستندات تفسیری: در این بخش مستندات روایی در خصوص تفسیر آیه گردآوری شده است.

این مستندات شامل سند و متن می‌باشد. در ابتدای هر سند نیز نام منبع و مصدر ذکر شده است. ترجمه هر روایت نیز پس از متن روایت آمده است. گفتنی است که برخی آیات فاقد روایت تفسیری هستند.

۷- تحلیل روایی: بر اساس مستندات تفسیری هر آیه، تحلیل و جمع بندی‌ای از محتوای روایات ارائه گردیده است. شایان ذکر است برخی روایات مهمتر بصورت موردی نیز مورد تحلیل و تفسیر واقع شده‌اند. در این روایات، پس از ترجمه روایت، تحلیل آن روایت ارائه شده است.

۸- روایاتی در باب موضوعات فرعی آیه: در این پژوهش، تنها به روایات تفسیری موجود در